

دانشکده حقوق و علوم اجتماعی
گروه جزا و جرم شناسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته حقوق گرایش جزا و جرم شناسی

عنوان

بررسی مرور زمان کیفری در فقه اسلام و قوانین موضوعه ایران

استاد راهنما

دکتر حسن فرهودی نیا

استاد مشاور

دکتر محمود شیخ زاده

پژوهشگر

سید سعید منافی

شهریور ۱۳۹۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تعهد نامه

عنوان پایان نامه: بررسی مرور زمان کیفری در فقه اسلام و قوانین موضوعه ایران

اینجانب سید سعید منافی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته حقوق جزاء و جرم شناسی دانشکده حقوق و علوم اجتماعی دانشگاه تبریز تحت راهنمایی دکتر حسن فرهودی نیا با تعهد به رعایت موارد ذیل، اقرار و اذعان می‌نمایم:

۱- تحقیقات و نتایج ارائه شده در این پایان نامه حاصل مطالعات علمی اینجانب بوده، مسئولیت صحت و اصالت مطالب مندرج در آن را به طور کامل بر عهده می‌گیرم.

۲- در خصوص استفاده از مطالب و پژوهشهای محققان دیگر به مرجع مورد نظر استناد شده است.

۳- مطالب مندرج در این پایان نامه را اینجانب یا فرد دیگری به منظور اخذ هیچ نوع مدرک یا امتیازی تاکنون به هیچ مرجعی تسلیم نکرده است.

۴- کلیه حقوق معنوی این اثر به دانشگاه تبریز تعلق دارد. مقالات مستخرج از پایان نامه، ذیل نام دانشگاه تبریز (University of Tabriz) به چاپ خواهد رسید.

۵- حقوق معنوی تمام افرادی که در به دست آمدن نتایج اصلی پایان نامه تأثیر گذار بوده‌اند در مقالات مستخرج از پایان نامه رعایت خواهد شد.

۶- چنانچه بعد از جلسه دفاعیه محرز گردد که مطالب پایان نامه به صورت کلی یا جزئی مورد سرقت علمی قرار گرفته است، نسبت به ابطال مدرک تحصیلی حق هیچگونه اعتراض و ایرادی نخواهم داشت.

تاریخ

نام و امضاء دانشجو

تقدیم به

رادمردان اقلیم عشق و صفا

مادر عزیزم

که پیوسته مشوق و راهنمای

من بوده و شادی روح پدر بزرگوارم

که هرچه دارم از اوست.

سپاس‌گزاری:

حمد و سپاس بی‌کران خداوند منان را که این فرصت را به بنده ارزانی بخشید تا بتوانم تشکر و قدردانی صمیمانه خود را از استادان ارجمند ابراز دارم.

شایسته است از دانشمند و استاد فرزانه‌ام دکتر جناب آقای دکتر حسن فرهودی‌نیا که این پایان‌نامه به راهنمایی ایشان نگارش یافته نهایت تشکر را داشته باشم؛ و همچنین از استادان دیگر دوران تحصیل که از خرمن علم و اندیشه ایشان خوشه‌ها چیده و از چشمه جوشان و زلال فضل و ادبشان جرعه‌ها نوشیده‌ام، سپاس و تقدیر خاضعانه خود را اعلام دارم.

مادر عزیزم که همیشه در همه دوران زندگی‌ام بهترین مشوق من بوده از صمیم قلب تشکر می‌کنم.

همچنین از تمامی مسئولین دانشگاه تبریز نهایت قدردانی و سپاس را دارم.

نام خانوادگی: منافی نام: سید سعید

عنوان پایان‌نامه: بررسی مرور زمان کیفری در فقه اسلام و قوانین موضوعه ایران

استاد راهنما: دکتر حسن فرهودی نیا   استاد مشاور: دکتر محمود شیخ‌زاده

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد   رشته: حقوق جزاء و جرم‌شناسی

دانشگاه: تبریز   دانشکده: حقوق و علوم اجتماعی

تاریخ فارغ‌التحصیلی: شهریور ۱۳۹۷   تعداد صفحه: ۱۲۸

واژه‌های کلیدی: اسباب سقوط دعوی، مرور زمان کیفری، فقه جزایی، قانون مجازات اسلامی ۹۲، مجازات

چکیده:

یکی از علل و عواملی که موجب سقوط دعوی و برای مدتی مانع رسیدگی به آن می‌شود، موضوع مرور زمان می‌باشد. مرور زمان در امور کیفری عبارت از گذشتن مدتی است که پس از آن از دیدگاه قانونی، اعلام شکایت یا تعقیب و تحقیق و رسیدگی به دعوی عمومی، و سرانجام اجرای مجازات امکان پذیر نیست. مرور زمان در امور کیفری یا ساقط‌کننده حق شکایت است یا موجب به پایان رسیدن تعقیب یا دلیل توقف اجرای مجازات. این سه نوع مرور زمان، در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به رسمیت شناخته شد. قانون مجازات اسلامی با این حال که حوزه شمول مرور زمان را گسترش داده است و به عبارتی با حذف تقسیم و طبقه بندی مجازات‌ها به بازدارنده و تعزیری و انحصار همه این نوع مجازات‌ها تحت عنوان مجازات‌های تعزیری، تعزیرات را به‌طور کلی مشمول مرور زمان دانسته است (ماده ۱۰۵)، بازم تعدادی از مجازات‌ها را از مشمول مرور زمان مستثنی کرده است (ماده ۱۰۹). در فقه با استناد به قاعده استحسان، فقهای حنفی و حنبلی مرور زمان مورد پذیرش قرار داده‌اند، اما فقهای امامیه مرور زمان را مغایر موازین شرعی دانسته‌اند.

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه
مقدمه:	۵
الف - بیان مسئله	۵
ب - سؤالات تحقیق	۹
ج - سوابق و ضرورت انجام تحقیق	۹
د - روش تحقیق	۱۰
ه- اهداف	۱۰
و- معیار ارزیابی موفقیت تحقیق	۱۰

فصل اول: کلیات و مفاهیم

مبحث اول واژه شناسی	۱۲
گفتار اول: مفهوم لغوی مرور زمان	۱۲
گفتار دوم: مفهوم اصطلاحی مرور زمان	۱۲
مبحث دوم: تاریخچه مرور زمان کیفری	۱۴
گفتار اول: قبل از انقلاب	۱۴
گفتار دوم: بعد از انقلاب	۱۵
مبحث سوم: نظریه های موافق و مخالف در باب مرور زمان	۱۶
گفتار اول: دیدگاه های موافق مرور زمان	۱۶
الف: نظریه تارد	۱۶
ب: نظریه از بین رفتن دلایل جرم	۱۷
ج: نظریه ترس از مجازات	۱۸
د: نظریه چشم پوشی دادسرا	۱۸
ه: نظریه اصلاح و درمان مجرم	۱۸
و: نظریه سقوط حق، بر اثر مسامحه و غفلت تشکیلات قضایی	۱۹
ز: نظریه نسیان	۱۹
ح: نظریه ایجاد حق مکتسب برای مجرم	۲۰

۲۲	ط: نظریه مصالح عمومی و اجتماعی
۲۲	گفتار دوم: دیدگاه‌های مخالف مرور زمان
۲۳	الف: دیدگاه‌های مخالف در حقوق موضوعه
۲۶	ب: دیدگاه‌های مخالف در فقه
۲۷	اول: اطلاق ادله مربوط به اجرای مجازات‌ها در حقوق اسلام
۲۸	دوم: قاعده الحق القدیم، لایطله شیء قدیم
۲۸	سوم: قاعده استصحاب
۲۹	چهارم: اعتبار حکم قاضی
۲۹	پنجم: تعطیلی حدود و گستاخی مجرمین

فصل دوم: مرور زمان در حقوق کیفری اسلام

۳۱	مبحث اول: سابقه تاریخی و مستندات مرور زمان در اسلام
۳۲	گفتار اول: روایات
۳۳	گفتار دوم: اعراض
۳۴	گفتار سوم: قاعده تخصیص عام و تقیید مطلق
۳۵	گفتار چهارم: استصلاح یا مصالح مرسله
۳۶	الف: ادله منکرین مصالح مرسله
۳۹	ب: ادله موافقین مصالح مرسله
۴۲	گفتار پنجم: استحسان
۴۴	الف: ادله حجت استحسان
۴۶	اول: دلایل روایی استحسان
۴۷	دوم: اجماع
۴۷	ب: ادله منکرین استحسان
۴۸	مبحث دوم: مرور زمان در انواع مجازات شرعی
۴۹	گفتار اول: مرور زمان در جرائم مستوجب حد
۵۰	اول: پذیرش مرور زمان در جرائم حدی
۵۱	دوم: پذیرش مرور زمان در حدود اثبات شده با شهادت نه با اقرار
۵۷	سوم: سقوط حد با مرور زمان در صورت اثبات با شهادت و عدم سقوط در صورت اقرار

۵۸	چهارم: عدم پذیرش مرور زمان در حدود
۵۹	پنجم: مرور زمان در جرائم مستوجب حد از دیدگاه فقه امامیه
۶۳	گفتار دوم: مرور زمان در جرائم تعزیری
۶۴	اول: قرآن
۶۶	دوم: روایات
۶۷	سوم: عقل و بنای عقلاء

فصل سوم: مرور زمان کیفری در قوانین موضوعه ایران

۷۰	مبحث اول: مبنا و ماهیت مرور زمان کیفری
۷۱	گفتار اول: مبانی مرور زمان کیفری
۷۴	گفتار دوم: ماهیت مرور زمان کیفری
۷۵	گفتار سوم: مقایسه مرور زمان کیفری با مرور زمان مدنی
۷۸	مبحث دوم: انواع مرور زمان کیفری
۷۹	گفتار اول: مرور زمان شکایت و تعقیب
۸۲	الف: مدت و مبداء مرور زمان شکایت و تعقیب
۸۴	اول: مبدأ مرور زمان در جرائم آنی
۸۴	دوم: جرائم مستمر
۸۶	سوم: جرایم به عادت
۸۶	چهارم: جرم مرکب
۸۷	ب: انقطاع مرور زمان تعقیب
۸۸	ج: تعلیق مرور زمان تعقیب
۹۰	گفتار دوم: مرور زمان رسیدگی و صدور حکم
۹۱	الف: مبدأ مرور زمان
۹۲	ب: مرور زمان احکام غیابی
۹۲	گفتار سوم: مرور زمان اجرای حکم
۹۳	الف: مبدأ مرور زمان مجازات
۹۴	ب: تعطیل مرور زمان
۹۵	ج: مرور زمان اجرای حکم

۹۸	..... د: مرور زمان مجازات تبعی و تتمیمی
۱۰۱	..... مبحث سوم: الزامات مرور زمان در قانون مجازات اسلامی
۱۰۱	..... گفتار اول: مرور زمان در جرائم موجب تعزیر
۱۰۳	..... گفتار دوم: صدور قرار اناطه
۱۰۴	..... گفتار سوم: جرایم خارج از شمول مرور زمان
۱۰۶	..... گفتار چهارم: اعمال مرور زمان نسبت به همه شرکا و معاونان جرم
۱۰۶	..... گفتار پنجم: آثار مرور زمان
۱۰۷	..... مبحث چهارم: نمونه نظریه های مشورتی و آراء وحدت رویه دیوان عالی در خصوص مرور زمان کیفری
۱۰۷	..... گفتار اول: نمونه نظریه های مشورتی اداره کل حقوقی قوه قضائیه در خصوص مرور زمان کیفری
۱۱۸	..... گفتار دوم: نمونه آراء وحدت رویه در خصوص مرور زمان کیفری
۱۲۵	..... نتیجه گیری
۱۲۹	..... فهرست منابع
۱۳۳	..... چکیده انگلیسی

قدمه: لف - بیان مسئله اظهار نظر شورای نگهبان به داعیه غیر شرعی بودن «مرور زمان»، در سال‌های اولیه پس از پیروزی انقلاب اسلامی عملاً موجب شد محاکم ما از صدور رأی به استناد مرور زمان امتناع کنند. با این حال، در مواردی مانند مدت و اخواست اسناد تجاری و مهلت طرح شکایت کیفری در مورد چک بلامحل، این مقررات به حیات خود ادامه داد. در همان اوان، دادرسان محاکم حقوقی به ویژه، به اعلام شورای نگهبان در مورد خلاف شرع بودن اخذ حق کسب و پیشه، محکومیت خوانده به خسارات دادرسی، و... وقعی ننهادند و غالباً به این استناد که قاضی ملزم به اجرای حکم قانون است و نه نظرات فقهی شورای نگهبان، منتظر ماندند که تا حکم قضیه را قانون روشن کند. شاید بتوان گفت، این دو گانگی موضع دادرسان محاکم نسبت به وضعیت‌های مشابه، ناشی از تلقی‌های موجود در دهه اول بعد از انقلاب در مورد غیر عادلانه بودن عدم استماع دعوی به علت مرور زمان بود. در عین حال، «نظم حقوقی» که بر اثر اجرای مرور زمان حاصل می‌شود، به تدریج دستگاه قانون گذاری را با وجود تمام دشواری‌ها، به شناسایی مرور زمان، ولو به‌طور محدود وادار کرد.

در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ سه نوع مرور زمان ساقط کننده حق شکایت، موجب به پایان رسیدن تعقیب و توقف اجرای مجازات در امور کیفری به رسمیت شناخته شد. قوانین مرور زمان جزایی «آمره» است و مراجع قضایی جزایی باید آن‌ها را مورد توجه قرار دهند اعم از اینکه مجرم و متهم به آن اشاره بکند یا نکند.

مطابق ماده ۱۰۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مبدأ مرور زمان شکایت متضرر از جرم در جرائم تعزیری قابل گذشت یک سال از تاریخ اطلاع متضرر تعیین شده است و اگر تا یک سال شکایت نکند حق شکایت کیفری از وی سلب می‌گردد.

ماده ۱۰۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مقرر داشته: مرور زمان، در صورتی جرائم موجب تعزیر را موقوف می‌کند که از تاریخ وقوع تا انقضاء مواعد زیر تعقیب شروع نشده باشد یا از تاریخ آخرین اقدام تعقیبی یا تحقیقی تا انقضاء این مواعد به صدور حکم قطعی منتهی نگردیده باشد:

الف) جرائم تعزیری درجه یک تا سه با انقضای پانزده سال

ب) جرائم تعزیری درجه چهار با انقضای ده سال

ج) جرائم تعزیری درجه پنج با انقضای هفت سال

د) جرائم تعزیری درجه شش با انقضای پنج سال

ث) جرائم تعزیری درجه هفت و هشت با انقضای سه سال

در مورد مرور زمان مربوط به مجازات متهم مستند به ماده ۲۵ قانون مجازات اسلامی جدید، شمول مرور زمان مجازات در جرائم عمدی مانع از محرومیت محکوم‌علیه از حقوق اجتماعی به عنوان مجازات تبعی نیست. به عبارت دیگر مجازات اصلی مشمول مرور زمان می‌شود و مجازات تبعی به قوت خود باقی است.

اصل قانونی بودن جرم و قاعده تفسیر محدود در مقررات جزایی، اقتضاء دارد که قوانین کیفری، در تعیین فعل مجرمانه و مجازات آن، بدون ابهام و روشن باشد. این قاعده، در مقررات کیفری مرتبط با قوانین شکلی، نظیر «مرور زمان» هم طبعاً وجود دارد. گرچه از نظر تاریخی زمان دقیق تأسیس قاعده مرور زمان، در علم حقوق معلوم نیست، ولی عده‌ای زمان تحقق آن را قبل از به وجود آمدن حقوق رومی می‌دانند.

اولین قانون رومی که مرور زمان را مورد قبول قرار داده است، قانون ژولیا^۱ می‌باشد که مدت مرور زمان را در مورد بزه زنا، پنج سال پیش بینی نموده، و سپری شدن مدت مزبور را پاک‌کننده و مطهر عنوان نموده است. مرور زمان از حقوق رومی وارد حقوق فرانسه شد و از حقوق آن کشور وارد حقوق اکثر کشورهای جهان (از

^۱ Julia

جمله ایران) گردید. گرچه در تاریخ قدیم ایران نیز، مرور زمان، در زمان مغول به رسمیت شناخته شده بود و تحت عنوان یرلیغ غازانی چنین آمده است (حجت‌های کهنه را پیش طاس حاضر گرداند و در آنجا اندازد و بشوید... و حجت‌های کهنه که تاریخ آن بیش از سی سال باشد به موجب حکم یرلیغی... مسموع ندارد).

در حقوق اسلامی، درباره وجود قاعده‌ای با عنوان مرور زمان، دو نظریه کاملاً متفاوت وجود دارد. عده‌ای بر این باورند که مرور زمان در حقوق اسلامی نفی و اثباتاً سابقه‌ای ندارد و اثری از این قاعده در متون اصیل اسلامی یافت نمی‌شود. ولی با مراجعه به متون اسلامی اعم از متون فقهی شیعه و اهل سنت بر هر پژوهشگری، آشکار می‌شود که مرور زمان در حقوق اسلام سابقه‌ای بس طولانی دارد فقهای، شیعه در کتابهای گرانسنگی از قبیل: خلاف، مبسوط، شرائع الاسلام، قواعد الاحکام، جواهر الکلام، مجمع الفائده و البرهان و... آن را تحت عنوان، تقادم، مطرح نموده و حکم فقهی آن را بیان داشته‌اند.

علمای مذاهب مختلف اهل سنت نیز، در این باره آراء گوناگونی اظهار نموده‌اند. در این زمینه می‌توان به کتبی از قبیل؛ فتح القدير، بدائع الصنائع، مبسوط سرخسی و... اشاره نمود. در مذهب حنفی مرور زمان در امور کیفری به شکل نسبتاً مفصلی مورد کنکاش قرار گرفته است.

با توجه به مقدمه مذکور و اینکه اساساً مشروعیت مرور زمان کیفری در میان صاحب نظران محل بحث و گفتگو است و در عین حال بحثی دقیق و علمی از دیدگاه شرع در این باره ارائه نشده است، ضرورت دارد که مسأله مرور زمان از دیدگاه حقوق اسلامی مورد کنکاش قرار گیرد و از نظر فقهی مورد تجزیه و تحلیل واقع شود.

در قوانین، مرور زمان کیفری تعریف نشده است، اما حقوقدانان تعریف‌های گوناگون از آن نموده‌اند. برخی مرور زمان کیفری را این گونه تعریف کرده‌اند. مرور زمان صفتی، عارض بر حق مجازات به خاطر گذشت زمان است، که لازمه آن منع از ادامه دعوی یا اجرای مجازات است. برخی دیگر در تعریف آن گفته‌اند: «مرور زمان کیفری عبارت است از گذشتن مدتی که به موجب قانون پس از انقضای آن مدت تعقیب جرم یا اجرای احکام

قطعی کیفری موقوف می‌شود.» به بیان دیگر هرگاه رسیدگی به جرم یا اجرای حکم قطعی کیفری مدت معینی به تعویق افتد، دیگر به آن جرم رسیدگی نشده و حکم قطعی به اجرا گذاشته نمی‌شود. در این صورت می‌گویند جرم مشمول مرور زمان شده است. در حقوق فرانسه به مرور زمان پرسکیپشن^۱ گفته می‌شود، که معنای لغوی آن سرلوحه است معادل عربی آن تقادم و معادل انگلیسی آن لی می‌تیشن^۲ به معنای تحدید است و در زبان آلمانی به این قاعده فریه-رونک^۳ گفته می‌شود که معنای لغوی آن، ریشه دواندن و مزمن شدن است.

مرور زمان مدنی، تجاری و کیفری، اصلی‌ترین انواع مرور زمان است. مرور زمان اصولاً مسئله‌ای حقوقی است، لکن ناظر به قضاوت است، یعنی در مرحله رسیدگی به دعوا و صدور حکم مطرح می‌شود. بنابراین ماهیتاً یکی از مباحث مهم آیین دادرسی است و به‌طور عمده در این قبیل منابع بررسی می‌شود که به دلیل آثار فراوان و حیاتی آن در روابط حقوقی افراد، از اهمیت ویژه‌ای در مباحث حقوقی و قضایی برخوردار است؛ زیرا بر اساس نظریه مرور زمان و مبانی تئوریک آن، فردی که در مورد حقی ادعایی دارد، اگر در واقع نیز حقی داشته باشد، هرگاه در مدت مقرر شده برای مرور زمان، اقدام به استیفای آن نکند، محاکم قضایی از استماع و رسیدگی به دعوای او خودداری خواهند کرد. از سوی دیگر، فردی که مالی را در اختیار دارد و از امکان تصرف در عین و منافع آن برخوردار است، پس از گذشت زمان معینی از مبدأ این تصرف، و عدم طرح ادعایی از جانب مدعی احتمالی، ادعایی در محکمه علیه او، حتی اگر از طریق نامشروعی به این امکان و تصرف دست یافته باشد، پذیرفته نیست. بنابراین اگرچه مفاد نظریه مرور زمان، اصولاً ناظر به مرحله دادرسی و قضاوت است، حتی اگر مدلول مستقیم آن مثلاً نفی مالکیت مدعی نباشد، سلب حق اقامه دعوا، در خارج از مدت مرور زمان، همان آثار نفی صریح مالکیت را برای مدعی در پی دارد و در مقابل، اثبات کننده آثار واقعی مالکیت برای فرد متصرف

1. Prescription
2. Limitation
3. Verjährung

است. از این روست که بحثِ مرور زمان از اهمیت اساسی برخوردار است و هر نظام حقوقی و قضایی ناگزیر از ارائه دلایل خردپسند در نفی یا اثبات آن است.

ب - سؤالات تحقیق

- ۱- قلمرو مرور زمان کیفری در سیستم حقوقی ایران چیست؟
- ۲- نظر فقه اسلام در رابطه با مرور زمان کیفری چیست؟
- ۳- تأثیر مرور زمان در ماهیت رفتار مجرمانه و حق مجازات چیست؟
- ۴- آیا مرور زمان اثر بازدارنده مجازات را منتفی می‌سازد؟
- ۵- مرور زمان در مجازات های حدی چه جایگاهی دارد؟

ج - سوابق و ضرورت انجام تحقیق

با توجه به بررسی‌های به عمل آمده در رابطه با این موضوع کتاب خاص یا پایان نامه‌ای با این عنوان به رشته تحریر درنیامده است. آثار نگارش یافته در رابطه با موضوع، هر یک از زاویه دید جداگانه‌ای به بررسی و تدقیق در آن پرداخته اند:

از جمله می‌توان به پایان نامه‌ای با عنوان "مرور زمان کیفری در ایران و مقایسه آن با حقوق مصر" نوشته خانم زهره اسماعیلی اشاره داشت که در دانشگاه پیام نور مرکز تهران دفاع شده است، نگارنده پایان نامه فوق‌الذکر به بررسی کلی قوانین جزایی سابق ایران و مصر پرداخته است.

آقای پرویز محمدنژاد نیز در مقاله‌ای تحت عنوان "مرور زمان در مجازات بازدارنده" به بررسی مرور زمان در قانون مجازات اسلامی سابق پرداخته است.

عبدالقادر عوده در کتاب "بررسی تطبیقی حقوق جزای اسلامی و قوانین عرفی (جلد دوم)" که توسط آقای دکتر حسن فرهودی‌نیا ترجمه شده است، مرور زمان یا تقادم را ذیل مبحث سقوط مجازات به عنوان یکی از

اسباب سقوط مجازات‌ها ذکر، و ضمن تشریح نظریات موجود در رابطه با بحث مرور زمان، بیان داشته است که مرور زمان مسقط مجازات محل اختلاف فقها می‌باشد و اکثر قریب به اتفاق فقها آن را نمی‌پذیرند. لیکن بررسی قاعده مرور زمان کیفری در قانون مجازات اسلامی جدید امری است که می‌طلبد کارهای علمی و تحقیقات بیشتری در خصوص آن انجام پذیرد.

د - روش تحقیق

در نگارش این پایان نامه از کلیه منابع در دسترس اعم از کتب، مقالات، پایان نامه‌ها و آراء محاکم دادگستری و رویه‌های قضایی موجود در رابطه با موضوع استفاده خواهد شد. شیوه کار و انجام تحقیق توصیفی-تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای خواهد بود.

ه- اهداف

- ۱- تبیین تبیین جایگاه مرور زمان کیفری در حقوق ایران.
- ۲- تبیین جایگاه مرور زمان کیفری در فقه امامیه و فقه اهل سنت.
- ۳- توانایی در شناسائی نقاط اشتراک و افتراق موجود در سیستم حقوقی ایران و فقه دین مبین اسلام در خصوص قاعده مرور زمان کیفری.

و- معیار ارزیابی موفقیت تحقیق

به‌طور کلی آنچه که یک محقق را در موضوع مورد تحقیق موفق می‌کند در وهله اول انتخاب موضوعی است که نسبت به آن علاقه داشته باشد، ثانیاً به‌طور دقیق منابع و مطالب مربوط به موضوع را جمع‌آوری و با صبر و حوصله مدتی را به مطالعه در رابطه با موضوع تحقیق اختصاص دهد و با برنامه‌ریزی دقیق و با توکل به خداوند متعال و با اعتماد به نفس شروع به انجام تحقیق نماید، موارد فوق الذکر بدون داشتن راهنما و استادی کارآزموده و دلسوز، میسر نخواهد شد.

فصل اول: کلیات و مفاهیم

در این فصل از پایان نامه بر حسب لزوم کارهای تحقیقی و درک بیشتر موضوع به مطالعه مفاهیم، پیشینه تاریخی و مبانی نظری موضوع خواهیم پرداخت.

مبحث اول واژه شناسی

گفتار اول: مفهوم لغوی مرور زمان

مرور زمان از حیث لغوی به معنای گذشت زمان است. در حقوق فرانسه به مرور زمان پرسکیپشن^۱ گفته می‌شود، که معنای لغوی آن سرلوحه است معادل عربی آن تقادم و معادل انگلیسی آن لی می تیشن^۲ به معنای تحدید است و در زبان آلمانی به این قاعده فریهرونک^۳ گفته می‌شود که معنای لغوی آن، ریشه دواندن و مزمن شدن است.

گفتار دوم: مفهوم اصطلاحی مرور زمان

عرف عوام از عبارت «مرور زمان» معنایی بیشتر از حرکت و گذشتن زمان استنباط نمی‌کند و در زبان محاوره‌ای ممکن است این عبارت در هر موضوعی که بنحوی باگذشت زمان ارتباط دارد بکار رود. اما حقوقدانان معنای خاصی را از عبارت مذکور استنباط می‌کنند، بطور اطلاق در علم حقوق «مرور زمان» بمعنای گذشتن مدتی از زمان که سپری شدن آن مدت، اثرات خاصی در حقوق مدنی یا کیفری دارد، بکار می‌رود. ارائه تعریفی واحد از مرور زمان که همه مصادیق آنرا دربر گیرد و جامع و مانع باشد ممکن نیست و لذا تعریف جامعی از مرور زمان در قوانین و نوشته‌های علمای حقوق دیده نمی‌شود و از این عبارت در قوانین مختلف کشورها بحسب خصوصیات که دارد تعاریفی مختلف شده است و در حقیقت از هر تعریفی نوع خاصی از مرور زمان اراده شده است.^۴

1. Prescription

2. Limitation

3. Verjährung

۴. جلال‌الدین مدنی، آئین دادرسی مدنی، جلد ۲، تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۵۷، ص ۶۲۴.

درباره تعریف اصطلاحی مرور زمان باید گفت که در پاره‌ای موارد قانون‌گذار پیش‌بینی کرده است که بعد از گذشت مدت زمانی معین، اقدام به صدور، اجرا یا تعقیب متهم نشود. مرور زمان در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ شامل مرور زمان تعقیب، صدور و اجرای حکم می‌باشد: مرور زمان تعقیب و صدور حکم در ماده ۱۰۵ این قانون آمده است و بر اساس این ماده، مرور زمان در صورتی تعقیب جرائم موجب تعزیر را موقوف می‌کند که از تاریخ وقوع جرم تا انقضای مواعد معین، تعقیب صورت نگرفته یا از تاریخ آخرین اقدام تعقیبی یا تحقیقی تا انقضای این مواعد منتهی به صدور حکم قطعی نشده باشد. طبق بند الف ماده ۱۰۵ نیز اگر یک جرم تعزیری درجه یک رخ داده باشد، ولی ۱۵ سال از وقوع آن بگذرد و تعقیبی نسبت به آن جرم صورت نگیرد، باگذشت این مدت دیگر قابل تعقیب نیست و نمی‌توان متهم را تعقیب کرد یا برای او تشکیل پرونده داد. علاوه بر مرور زمان تعقیب و صدور حکم که ماده ۱۰۵ قانون مجازات اسلامی به آن اشاره کرده است، ماده ۱۰۷ این قانون درباره مرور زمان اجرای حکم می‌گوید مرور زمان، اجرای احکام قطعی تعزیری را موقوف می‌کند.

مرور زمان «یا گذر زمان را در فقه «تقادم الزمان» گویند. مرور زمان برابر ماده ۷۳۱ قانون آئین دادرسی مدنی سابق: «گذشتن مدتی است که به موجب قانون پس از انقضاء آن مدت، دعوی شنیده نمی‌شود.» و در امور کیفری «گذشتن مدتی است که به موجب قانون پس از انقضای آن مدت تعقیب جرم و یا اجرای حکم قطعی کیفری موقوف می‌شود»^۱ به نظر می‌رسد مرور زمان در آئین دادرسی کشور ما از قانون مدنی فرانسه اقتباس گردیده ولی دو ویژگی مسقط حق و مملک بودن در آن نیامده است و در تنظیم آن سعی شده به گونه‌ای باشد که مخالفت آشکاری با اصول و موازین شرعی نداشته باشد. از این رو چون فقط مرور زمان مسقط دعوی در کشور ما پذیرفته شده، می‌توان گفت از این جهت به قانون سوئیس شباهت دارد»^۲.

۱. محمود آخوندی، مرور زمان کیفری، مجله قضایی و حقوقی دادگستری، شماره ششم، زمستان ۱۳۷۱

۲. ناصر کاتوزیان، نظریه عمومی تعهدات، چاپ اول، تهران: نشر یلدا، سال ۱۳۷۴، ص ۵۱۴.

مبحث دوم: تاریخچه مرور زمان کیفری

گفتار اول: قبل از انقلاب

مرور زمان از حقوق رومی وارد حقوق فرانسه شد و از حقوق آن کشور وارد حقوق اکثر کشورهای جهان (از جمله ایران) گردید. گرچه در تاریخ قدیم ایران نیز، مرور زمان، در زمان مغول به رسمیت شناخته شده بود و تحت عنوان یرلیغ غازانی چنین آمده است (حجت‌های کهنه را پیش طاس حاضر گرداند و در آنجا اندازد و بشوید... و حجت‌های کهنه که تاریخ آن بیش از سی سال باشد به موجب حکم یرلیغی... مسموع ندارد. در ایران و در عصر مشروطیت که قوانین به وضع اروپائی تهیه و به تصویب رسید و دادگاه‌ها به سبک جدید تأسیس گردیدند، مرور زمان هم مورد توجه حقوقدانان متجدد کشور ما قرار گرفت، ولی مدتی مواجه با مخالفت مشرعین بودند؛ زیرا در اسلام، حق واقعی هیچگاه ساقط نمی‌شود و سببی که غصب را تبدیل به حق کند فرضی ندارد.^۱ در سال ۱۳۳۴ هجری قمری تصویب نامه‌ای از هیئت وزیران گذشت و طی آن اعلام نمودند چون رسیدگی به دعاوی که از بیست سال قبل تاکنون مطرح نشده موجب زحمت و باعث تضییع وقت محاکم خواهد بود، لذا محاکم عدلیه عرض حال آن‌ها را نمی‌پذیرند تا به سهولت در اجرای دعاوی حقه عارضین اقدام شود. در بهمن‌ماه ۱۳۰۶ برای اولین بار در مورد اموال غیر منقول اصول مرور زمان وارد قوانین و لازم‌الاجرا گردید. در سال ۱۳۰۸ قواعد مرور زمان تعمیم پیدا کرد و شامل اموال منقول هم شد و در سالهای ۱۳۱۰ و ۱۳۱۲ اصلاحاتی در آن به عمل آمد. بالاخره در قانون سال ۱۳۱۸ همه موارد آن، با تفصیل آمده است مواد ۷۳۱ و بعد. اما در امور کیفری قبل از مشروطیت به صورتی که امور کیفری تعقیب می‌شد و مجازات اجرا می‌گردید، قاعده‌ای به عنوان مرور زمان وجود نداشت، بسیاری موارد متهم تعقیب نمی‌شد، یا حکم مجازات صادر می‌گردید و به دلائلی اجرا نمی‌شد، و یا به فراموشی سپرده می‌شد، اما این عدم تعقیب و یا عدم مجازات، هیچوقت با عنوان مرور زمان نبود.

^۱. جلال الدین مدنی، آئین دادرسی مدنی، چاپ دوم، تهران: نشر پایدار، ۱۳۷۹، ص ۵۳۷.